

DEDIŠČINSKE SKUPNOSTI IN OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Prispevek na podlagi mednarodne in slovenske varstvene zakonodaje utemeljuje optimalnejše postopke ohranjanja kulturne in naravne dediščine z vključitvijo dediščinskih skupnosti. Obravnavani pojav obsega predvsem širše oblike, manj pa vsebine delovanja za interesirane javnosti kot do sedaj znane oblike formalnih povezav. S tolmačenjem njihove vloge pri uresničevanju javne koristi varstva se odstirajo postopki, ki bi na podlagi dogovorjenih ravnanj lahko omogočali doseg skupnega cilja, to je učinkovitejšega modela varovanja dediščine.

Ključne besede: kulturna dediščina, celostno ohranjanje, varstvena zakonodaja, dediščinske skupnosti, javnost

Abstract: On the basis of international and Slovene legislation on heritage conservation, this text presents and substantiates more optimal procedures for the conservation and preservation of cultural and natural heritage by including heritage communities. Rather than encompassing activities of the interested public as the hitherto familiar form of formal connections, this term refers to a broader context. By discussing and explaining the role of heritage communities in the realization of the public benefit of conservation the text explores procedures that could lead to a common goal, namely a more efficient model of heritage preservation.

Key Words: cultural heritage, integrated conservation, conservation legislation, heritage communities, the public

Uvod

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju: ZVKDS) si prizadeva vzpostaviti čim ustrežnejše postopke ohranjanja dediščine tudi s pomočjo dejavnega sodelovanja širše strokovne in zainteresirane javnosti. Zlasti slednja, ki se vedno pogosteje združuje v dediščinske skupnosti, oblike neformalnega združevanja, postaja vedno enakopravnejši partner uradni varstveni službi. Pomembno vlogo dediščinskim skupnostim pri zagovarjanju njihovega vključevanja v vse varstvene postopke, do sedaj zaupane samo varstvenim strokovnjakom, dodeljujejo tudi sodobni varstveni teoretiki.

Teoretsko zasnovan prispevek je nastal na podlagi premisleka ob vzniku pojava dediščinskih skupnosti, njihovi vsebini in pomembni vlogi pri ohranjanju dediščine, kar je definirala Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo (v nadaljevanju: Faro konvencija: internetni vir 1). Posebni poudarek je namenjen novi vlogi posameznika in dediščinske skupnosti v postopkih ohranjanja kulturne dediščine, kar je v besedilu tudi izdatno teoretsko utemeljeno. V nadaljevanju so predstavljeni primeri njihovega raznolikoga pojavljanja po Evropi kot tudi zakonodajno-vsebinski okvir njihovega možnega trajnega povezovanja z javno službo varstva dediščine pri nas.

Besedilo je aktualno še zlasti zaradi vključitve nevladnih organizacij v razvojne svete regij na podlagi zakona o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja in vzpostavitve regijskih projektov z dediščinskimi vsebinami. K pripravi pričujočega prispevka so me spodbudile predvsem kritične refleksije stroke do dosedanjega delovanja Slovenske mreže za interpretacijo dediščine (v nadaljevanju: SMID), ki je kot prva tudi prevzela termin dediščinska skupnost. S svojimi konstitutivnimi člani se med drugim v nastajajoče regionalne razvojne programe vključuje tudi s projekti z varstvenimi vsebinami. Prav zaradi njene osrednje vloge naj bi ji predstavljeni novi model, ki se smiselno nanaša tudi na druge dediščinske skupnosti, omogočil operativno in vsebinsko ustrežnejše delovanje v prid ohranjanja dediščine.

Trenutno poteka oblikovanje novega Programa razvoja podeželja 2014–2020, financiranega iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja. Z nepričakovano spremembo koncepta se oba Ukrepa Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS,¹ ki sta se do sedaj zelo uspešno ukvarjala s financiranjem obnove dediščine na podeželju, v celoti prelivata v 4. steber – Ukrep LEADER, ki obsega projekte 33 lokalnih razvojnih strategij. Podeželske prebivalce spodbuja v povezovanje v razvojna partnerstva, temelječa na lokalnih pobudah in razvojnih potencialih. Lokalne akcijske skupine (LAS) razvijajo med drugim tudi projekte z dediščinskimi vsebinami, redko s področja nepremične, pogosteje s področja premične in žive (nesnovne) dediščine. Prav zaradi tega dejstva bi morala varstvena služba še bolj zavzeto obravnavati lokalne akcijske skupine kot potencialne dediščinske skupnosti: oblikovati bi morala posebno strategijo za vzpostavitev prepotrebne sodelovanja z njimi in jim predstaviti v prispevku obravnavani model njihovega delovanja.

Z besedilom želim predvsem sprožiti dogovor o strokovnih izhodiščih oziroma modelu čim uspešnejšega (so)delovanja dediščinskih skupnosti z javno službo varstva nepremične kulturne dediščine. Čeprav se bom omejila predvsem na slednjo, kar je (tudi) posledica neustrezne birokratske (raz)delitve celovite dediščine, opozarjam, da se predstavljene vsebine smiselno nanašajo tudi na muzejsko dejavnost, katere področje dela sta predvsem premična in živa (nesnovna) dediščina, kot tudi na varstvo narave.

Prostovoljne organizacije in ohranjanje kulturne dediščine

Slovenija je med redkimi državami v Evropi, ki je uvrstila varstvo dediščine med ustavne kategorije. Ustava Republike Slovenije (1991) v svojem 5. čl. določa, da država »skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti

1 Ukrep 322 – Obnova in razvoj vasi, Ukrep 323 – Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja.

* Mag. Zvezda Delak Koželj, univ. dipl. etnol. in umet. zgod., magistrica etnološkega konservatorstva, konservatorska svetnica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 1000 Ljubljana, Metelkova 6, E-naslov: zvezdana.kozelj@zvkd.si

za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije«. Dalje v 73. čl. določa, da je poleg države »vsakdo dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike«. Skrb za ohranjanje dediščine je razdelila med državo in lokalne skupnosti.

Končna deklaracija 4. Konference ministrov Sveta Evrope,² odgovornih za kulturno dediščino (Helsinki, 1996; objavljeno v: CoE 2002: 46), je med drugim poudarila potrebo po učinkovitejši promociji, izrabi in spodbudi delovanja prostovoljnih organizacij. Njihov pomen naj bi sovpadal z osrednjim prispevkom v gradnji demokratične družbe nasploh, ne samo na področju ohranjanja kulturne dediščine.

Deklaracija Sveta Evrope o vlogi prostovoljnih organizacij s področja kulturne dediščine (Portorož, 2001; prav tam: 57–59) med drugim zahteva od državnih organov, da prostovoljne organizacije spodbujajo h kritičnemu spremljanju in nadziranju varstvene politike Vlade ter upravnih organov. Te organizacije naj sodelujejo tudi pri državnih in drugih javnih delih, kot tudi prevzemajo odgovornosti za tiste naloge, ki ne spadajo med pristojnosti javnih varstvenih služb. Deklaracija opozarja na pomen sodelovanja prostovoljnih organizacij z varstvenimi organizacijami, in to z namenom oblikovanja multidisciplinarnih in usklajenih varstvenih politik ter sprejemanja konkretnih strokovnih odločitev, kot npr. pri prostorskem načrtovanju in pri določanju varstvenih ukrepov na kulturnih spomenikih ter varovanih območjih.

Še zlasti poudarja ozaveščevalno oziroma popularizacijsko vlogo prostovoljnih organizacij in, da bi lahko razvile strokovno ustrezno in aktivnejšo vlogo v krogu svojega poslanstva, opozarja na pomembnost usposabljanja njihovih članov.

V zvezi s pomenom in z vlogo prostovoljnih organizacij na področju varstva kulturne dediščine lahko smiselno tolmačim tudi Konvencijo o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah, t. i. Aarhusko konvencijo (Združeni narodi EKE, 1998; objavljeno v: internetni vir 2). S to Konvencijo je bil poleg pomembnih vsebinskih in postopkovnih novosti prvič v zgodovini priznan partnerski položaj nevladnih organizacij pri sprejemanju in implementiranju same mednarodne pogodbe. Nanjo se sklicujem tudi zato, ker v njej obravnavano »življenjsko okolje« vključuje tudi kulturno dediščino, še zlasti njena območja.

Okvirna Konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo

Pogodbence Faro konvencije Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo so se dogovorile, da so pravice v zvezi s kulturno dediščino povezane s pravico do udeležbe v kulturnem življenju, kar je bilo opredeljeno že v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah (Združeni narodi, 1948; objavljeno v: internetni vir 3) in zagotovljeno z Mednarodnim paktom o gospodarskih, socialnih in kulturnih pravicah (Združeni narodi, 1966; objavljeno v: internetni vir 4). Snovalci Faro konvencije so prepoznali tudi potrebo, da ljudi in človeške vrednote postavijo v središče razširjenega in interdisciplinarnega pojma kulturne dediščine, v

določanje in upravljanje z njo pa vključijo vse posameznike v družbi.

V primerjavi s predhodnimi konvencijami Sveta Evrope uvaja Faro konvencija zelo široko pojmovano definicijo kulturne dediščine, saj vključuje njene snovne in nesnovne vidike ter tudi kulturne razsežnosti okolja. Tako jo opredeljuje v 2. čl. kot

skupino virov, podedovanih iz preteklosti, ki jih ljudje neodvisno od lastništva opredelijo kot odsev in izraz svojih nenehno razvijajočih se vrednot, prepričan, znanja in tradicij. Vključuje vse vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega delovanja ljudi in krajev skozi čas.

Konvencija z zagotavljanjem njene trajnostne (upo)rabe in z upoštevanjem njenega prispevka k človeškemu razvoju in h kakovosti življenja vzpostavlja tudi okvir za bistveno spremenjen odnos do kulturne dediščine. Na podlagi ratifikacije Faro konvencije države članice prevzamejo tudi obveznosti za uveljavitev kulturne dediščine v procesih vzpostavitve mirne in demokratične družbe ter že omenjenega trajnostnega razvoja in krepitve kulturne raznovrstnosti. Naložena jim je tudi skrb za učinkovitejše medsebojno (so)delovanje med vsemi vpletenimi javnimi, institucionalnimi in zasebnimi dejavniki.

Poleg priznavanja pravice vsakega posameznika, da sam ali skupaj z drugimi uporablja kulturno dediščino in prispeva k njeni obogatitvi, Faro konvencija obvezuje vsakogar, da spoštuje kulturno dediščino drugih prav tako kakor svoje lastno, torej tudi skupno evropsko dediščino. Zlasti poudarja vlogo nevladnih organizacij, civilne družbe in prostovoljnih organizacij pri (so)ustvarjanju politik kulturne dediščine.

Faro konvencija in dediščinska skupnost

Faro konvencija v 2. čl. definira »dediščinsko skupnost« zelo splošno: »Dediščinsko skupnost sestavljajo ljudje, ki cenijo posamezne vidike kulturne dediščine ter jih želijo z javnim delovanjem ohraniti in prenašati prihodnjim rodovom.«

Pojasnjevalno poročilo (internetni vir 5) k Faro konvenciji še podrobneje razlaga definicijo »dediščinske skupnosti«:

Koncept dediščinske skupnosti je samo-opredeljujoč: z vrednotenjem in s prizadevanjem po prenosu³ posebnih vidikov kulturne dediščine postane posameznik v interakciji z drugimi del skupnosti. Dediščinska skupnost je definirana raznovrstno, ne sklicuje se ne na etnično pripadnost ali na druge toge oblike skupnosti. Taka skupnost ima lahko geografsko podlago vezano na jezik ali vero, lahko si deli humanistične vrednote ali pretekle zgodovinske povezave. Prav tako se lahko razvije na podlagi drugih skupnih interesov. Npr. interes za arheologijo lahko ustvari »arheološko skupnost«, katere člane povezuje le kulturna dediščina, ki predstavlja žarišče njihovih aktivnosti.

Definicija ne zahteva ukrepanja: posameznik je lahko član dediščinske skupnosti zgolj s pripisovanjem vrednosti kulturni dediščini ali z željo po njenem prenašanju prihodnjim rodovom. V kolikor ne bi posamezniku priznavali pravice po identificiranju s to dediščinsko skupnostjo, bi lahko njegova nezmožnost preprečila ukrepanje ali celo fizični stik z obravnavano kulturno dediščino.

² Od ustanovitve leta 1949 v Strasbourgu se je Svet Evrope osredotočil v povezovanje in združevanje demokratične Evrope na vseh ravneh delovanja. Povezujejo ga skupne vrednote, predvsem človekove pravice, demokracija in vladavina prava. Pri teh naporih sta bili kot »duša demokracije« ves čas v ospredju kultura in dediščina.

³ Naslednjim rodovom (op. a.).

Jean-Michel Leniaud v prispevku *Dediščina, javne oblasti, družbe* (2009: 137–139) uvodoma poudarja besedno zvezo 'javno delovanje' (angl. *public action*), kot jo zasledimo v definiciji dediščinskih skupnosti. Predpostavlja, da se »javno delovanje« navezuje na vse oblike in ravni javnih oblasti, ki nosijo odgovornost za ohranjanje dediščine. Od vsakokratnega družbenega sistema pa je odvisna tudi mogoča (pre)razporeditev odgovornosti do dediščine z javnih oblasti na civilno družbo. Odvisnost oziroma sodelovanje med njima je pri nacionalnih dediščinskih skupnostih pričakovana in zaželeno. Pri nadnacionalnih, kot npr. pri evropski dediščinski skupnosti, je (so)delovanje mogoče le preko političnih institucij, medtem ko pri verskih skupnostih, organiziranih na globalni ravni, npr. katolikih, ni mogoče. Dalje Leniaud tudi ugotavlja, da že sama širina definicije dediščinskih skupnosti omogoča pričakovano eksperimentiranje z različnimi oblikami njihovega delovanja, kar lahko samo pozitivno učinkuje na ohranjanje raznolikosti dediščine.

Daniel Théron (internetni vir 6) razlaga inovativni koncept dediščinskih skupnosti kot interesno skupnost, ne pa kot etnično ali jezikovno združenje. Kot primer navaja EAC (European Archaeological Council – Evropski arheološki svet), ki ga sestavljajo visoki evropski funkcionarji, odgovorni za arheološko dediščino, in EAA (European Association of Archaeologists – Zvezo arheologov Evrope). Obe organizaciji sta mednarodni dediščinski skupnosti, ki si delita skupno željo po »vzdrževanju in prenašanju« arheološke dediščine mednarodnega pomena.

Koncept dediščinskih skupnosti (ne glede na raven delovanja) je zanj izjemnega pomena še zlasti v primerih, ko člani dediščinske skupnosti podpirajo tudi trajnostno rabo virov, kar postaja odločilni dejavnik trajnostnega razvoja. Dinamika dediščinske skupnosti leži tudi v združevanju in sodelovanju, ki ga z ustreznim konceptom spodbujajo različne institucije, kot npr. razvojne agencije, javne, zasebne in prostovoljne iniciative.

Théron predstavlja tudi vzorčne primere dediščinskih skupnosti, ki si v severnih predelih Marseilla prizadevajo oživiti industrijske obrate za proizvodnjo mila, v Lyonu pa umetne svile. Njihovo delovanje je spodbudilo širitev obsega obravnave pojavov kulturne dediščine tudi na opuščene industrijske objekte, železniške in pristaniške komplekse, krajino in celoten niz različnih znanj, veščin ter drugih kulturnih prvin, kot so npr. načini priprave in predstavitve hrane.

Omenja tudi prispevke ekonomista Xaviera Greffa (2009: 101–112), v katerih razliko med razširjenim konceptom dediščine predstavlja z zelo širokim razponom dobrin, ki omogočajo gospodarsko udejstvovanje, in stavbno dediščino z močno kulturno konotacijo, ki je zavarovana v javnem interesu. Greffe stoji na stališču, da lahko »dediščina«, zaznana kot vrednota, s sodelovanjem zainteresiranih skupin prebivalstva celo (pre)živi brez tradicionalnega zakonskega varstva in ustreznega javnega financiranja.

Théron predstavlja tudi razmišljanje Gabi Dolf-Bonekämper (2009: 69–74), ki ugotavlja, da »pravica do dediščine« ne obsega samo koristi od obstoječe dediščine, ampak tudi udeležbo pri odločitvah, ki se nanašajo na vrednotenje oziroma na izbor novih dediščinskih pojavov.

Kot poseben izziv dediščinskim skupnostim na podlagi dogovorjenih meril poudarja zlasti njihovo vlogo pri vrednotenju dediščine v smislu procesa ločevanja dediščine od ne-dediščine. Pri tem izjemno odgovornem postopku za nadaljnjo usodo kulturne

dediščine tako opozarja zlasti na potrebo po sodelovanju »zunanjih« dediščinskih ekspertov z »notranjimi« člani dediščinskih skupnosti. Problemizira tudi vprašanje izključne odgovornosti oziroma legitimnosti strokovnih služb za ohranjanje dediščine pri njenem vrednotenju. Ta se je zožila s pojavom v Faro konvenciji uveljavljene pravice članov dediščinske skupnosti do določanja in vrednotenja dediščinskih vrednot na podlagi lastnega razumevanja oziroma zavedanja dediščine.

Na spremenjeno, ne več absolutno vlogo dediščinskih ekspertov pri strokovnih postopkih v zvezi z dediščino opozarja med drugim tudi Jelka Pirkovič v prispevku *Unpacking the convention into challenging actions for member states* (2009: 25).

Komentar

V ospredje postavljam razločevanje med »zunanjim« in »notranjim« pogledom na dediščino, med dvema medsebojno dopolnjujočima in ne nasprotujočima si vidikoma obravnave kulturnodediščinskih prvin, katerega si, kot že omenjeno, prizadeva presegati Faro konvencija. Na prvi pogled nezdržljivo delovanje lahko navežemo na kritiko raziskovalnega koncepta kulturnega materializma,⁴ katerega cilj je razlaga nastanka, poteka in sprememb splošnega inventarja družbeno-kulturnih razlik ter podobnosti. Kulturni materializem omenjam zgolj zato, ker je uvedel pomembno epistemološko razločevanje med »emskim« (udeleženo, lastnikovo stališče) in »etskimi« (raziskovalčevu stališče) načinom raziskovanja; slednjemu je dajal prednost. Kritike sodobnikov so (bile) usmerjene ne samo na omenjeni pristop, ampak tudi na predvidevanja, da bi »etska« perspektiva in vedenjski procesi razložili in ocenili »emsko« perspektivo in mišljenjske procese.

Ločevanja do sedaj enotnega strokovnega procesa na dva (lahko) nasprotujoča, vzporedna si postopka se zaveda tudi slovenska javna služba varstva. Tudi na podlagi vsakdanje prakse reševanja konkretnih problemov si prizadeva, da pri večini postopkov ohranjanja strokovnjak (konservator) ni edini odločilni dejavnik (etsko stališče). V kolikor želimo doseči dolgoročno uspešno varstvo, morajo biti enakopravno (so)udeleženi tudi lastnik, uporabnik, najemnik, lokalni politik, ne nazadnje tudi občudovalec (emsko stališče). Ne nazadnje se morata uskladiti tudi mišljenjski (strokovno-načrtovalski) in vedenjski (izvedbeni) vidik. V prid zelenemu varstvenemu konceptu govori tudi dejstvo, da odsotnost sodelovanja med udeleženci pri ohranjanju dediščine povzroča konflikte med lastniki (investitorji) in varstveno službo; ti se najpogosteje izražajo z zavračanjem varstvenih posegov.

Vrste in primeri dediščinskih skupnosti

V že omenjeni publikaciji *Heritage and beyond* (CoE 2009) zasledimo v več poglavjih predstavitev dediščinskih skupnosti: lahko se nanašajo na enovrsten pojav, združujoč samo tiste, ki cenijo določen tip stavbe, določen slog, obdobje. Lahko so časovno omejene, vzpostavljene za določeno obdobje, v katerem bodo uspele ali ne uresničiti svoj cilj. Lahko so lokalne, regionalne, državne ali naddržavne narave, nikoli pa niso prostorsko ali časovno zaprte. Predstavljajo družbeni model, ki omogoča različnim posameznikom brez ustreznega predhodnega znanja

4 Kulturni materializem, ki ga je poimenoval in oblikoval Marvin Harris, je osrednji antropološki koncept druge polovice 20. stoletja (2001).

ali moči (od raziskovalcev, znanstvenikov, do obiskovalcev in ljubiteljev vseh vrst in porekla), da delujejo skupaj samo zato, ker pripisujejo vrednost določeni dediščini, jo želijo ohraniti in prenesti naslednjim generacijam. V nadaljevanju predstavljam nekatere med njimi:

1. Koncept prenove med vojno razrušenega predela Berlina, imenovanega Hansa (Dolff- Bonekämper 2009), se je od leta 1957 na podlagi mednarodne arhitekturne razstave Interbau v sodelovanju s številnimi svetovno znanimi arhitekti oblikoval v mirovni in spravi simbol. Razvijal se je v svobodnem, odprtem in optimističnem duhu, ki še vedno z enako močjo komunicira s stanovalci, z občudovalci in obiskovalci. Ker so bili v projekt vključeni številni tuji arhitekti, se število dedičev njihove zapuščine veča: vsak obiskovalec iz držav projektantov najde v Berlinu košček »svoje« dediščine.

Ob tem primeru si lahko razlagamo na prvi pogled protislovno definicijo Faro konvencije, ki predvideva, da »prijavitelj« objekta kulturne dediščine s strani dediščinske skupnosti ne prispeva k njegovemu »lastništvu«, ampak k njegovi »pripadnosti«. Naraščajoče število dedičev, članov dediščinske skupnosti, ne bo zmanjšalo deleža vsakega njenega člana, kar se dogaja v primerih dedovanja drugih oblik premoženja. Prav nasprotno: več, kot je dedičev, članov dediščinske skupnosti, pomembnejša je dediščina. Gabi Dollf- Bonekämper predvideva, da bo v prihodnosti javni interes, ki usmerja prizadevanja ekspertov in javnosti v postopkih ohranjanja dediščine, oblikovan skladno s številčnostjo dediščinske skupnosti.

2. V preteklosti se je oblikovala tudi podvrsta »izgubljene« dediščinske skupnosti (prav tam), ki si je praviloma zadala za cilj ponovno postavitve uničenega objekta (npr. Marijine cerkve v Dresdnu, gradu v Vilniusu, mostu v Mostarju).⁵ Mednarodna Dediščinska skupnost porušenega mostu v Mostarju je postala celo številčnejša kot dediščinska skupnost, ki ga je občudovala pred uničenjem. Ne nazadnje: vojaški napad nanj ni bil zanikanje, temveč potrditev njegovega družbenega pomena. Star ali nov, »avtentičen« ali ponovno zgrajen most v Mostarju, nekoč prizor vojnega uničenja, je postal s pomočjo delovanja dediščinske skupnosti prostor razprave, sporazumevanja, tudi sprave. Njegova rekonstrukcija je postala simbol mednarodnega sodelovanja in sožitja različnih kulturnih, etničnih ter verskih skupnosti.

Opisani postopki se navezujejo tudi na 7. čl. Faro konvencije, ki nalaga pogodbenicam zlasti

- spodbujanje razmisleka o etiki in metodah predstavljanja (prezentacije) kulturne dediščine ter spoštovanja različnosti razlag (interpretacije) in uvajanja spravi postopkov za pravično obravnavo primerov – kadar različne skupnosti isti kulturni dediščini pripisujejo nasprotno vrednote.

Te postopke lahko smiselno prenesemo tudi na problematiko obravnave primerov dediščine, ko jim posamezniki v isti skupnosti pripisujejo različne pomene.

3. 40 X Benetke (Bassi 2009: 149–151) je civilno družbeno gibanje, ki si prizadeva ponuditi mestu nakopičene izkušnje oziroma znanje vseh njenih meščanov. Združuje skupino raznovrstnih strokovnjakov, ki vzpostavljajo kompleksno,

v prihodnost zazrto razvojno vizijo Benetk, ki pa je v nasprotju z dosedanjo vizijo mesta – muzeja oziroma mesta – vitrine. Izhajajoč iz načela »pravice do kulturne dediščine« v obravnavani Faro konvenciji želi gibanje s pomočjo domačinov (dediščinske skupnosti) in tudi ljudi, ki od drugod prihajajo v stik s skupnostjo, oblikovati izjemno koristno orodje za izboljšanje interpretacije, rabe in ohranitve kulturne razsežnosti Benetk.

Pripravljajo dediščinske poti, načrtovane na podlagi javnih razprav, pogovorov s posamezniki in zbranega arhivskega ter dokumentarnega gradiva. Z njihovo pomočjo bo omogočen prenos ustrezno obdelanih podatkov naslednjim generacijam. Te poti imajo praktični cilj: med meščani kot kulturnimi subjekti dvigniti zavedanje o dediščini in njenem medsebojnem vplivanju. Omogočajo tudi prepoznati koristi, ki jim jih prinaša dediščina s svojo dolgo zgodovino ali z današnjimi prizadevanji. Prvi primer poti obsega pričevanja zaposlenih v nekdanjih tovarnah na otoku Giudecca. Osrednji objekt drugega primera je »Nemško skladišče«, simbol in snovni preostanek nekdanjega gospodarskega in kulturnega sodelovanja med obema nacionalnima skupnostma.

4. Leta 2002 je peščica belgijskih zanesenjakov s somišljeniki na Območju miru Dender (Mark) oblikovala Center Waverbeke (Jaspaert 2009: 155–158; internetni vir 7). Postal je vzorčni primer sodelovanja lokalne skupnosti s številnimi pristojnimi institucijami na območju, »bogatem« z različnimi vrstami dediščine. V centru s partnerji različnih disciplin in sektorjev, vključno s področja okolja, krajine in ohranjanja dediščine, razvijajo, organizirajo in podpirajo konkretne projekte. Prizadevajo si razviti poseben, ustrezno delujoč družbeno povezovalen model, ki sega čez državne meje. Njegovi snovalci želijo oblikovati ustrezne metode upravljanja z dediščino in s spokojnostjo: zavedajo se, da sta v sedanjem času upravljanje in dostopnost do območij kulturne dediščine prvi in najpomembnejši nalogi 'posredovanja' (*intermeditation*) dediščinskih vrednot. Sta tudi alternativa izogibanju konfliktom ob stalnem zavedanju dediščinskih vrednot in sodelovanju javnosti. Tudi spletna stran območja (internetni vir 8) je zamišljena kot »digitalno območje miru«, kot prostor demokratičnega srečevanja informacij in izkušenj o tišini, miru, spokojnosti ter odprtem prostoru, dediščini, izobraževanju, skrbi za krajino, dostopnosti itd.

Skupni imenovalec predstavljenih dediščinskih skupnosti je poleg sledenja načelom Faro konvencije zaradi njihove raznovrstnosti kar težko določiti, pa vendarle:

- neformalnost v oblikovanju in delovanju,
- odprtost do (so)delovanja vseh zainteresiranih (od strokovnjakov do ljubiteljev),
- raznovrstnost modelov delovanja na podlagi vsakokratnih ciljev,
- različno intenzivno sodelovanje s pristojnimi organi in institucijami.

Zakon o varstvu kulturne dediščine in javnost

Ustava Republike Slovenije v 8. čl. določa, da se ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe uporabljajo neposredno, kar pomeni, da se tudi določbe v zvezi s Faro konvencijo v Sloveniji uporabljajo neposredno.

V Zakonu o varstvu kulturne dediščine (v nadaljevanju: ZVKD-1

⁵ Na Slovenskem beležimo podobne primere ob nedavni rekonstrukciji Bolnišnice Franje, Minoritske cerkve na Ptujju, podrtih kapelic ipd.

2008) so uvodoma predstavljena ustavna načela izpeljana na način, ki omogoča, da se ob upoštevanju drugih ustavnih načel uveljavita tudi načeli varstva kulturne dediščine in pravic ter obveznosti vsakogar v zvezi z dediščino.

ZVKD-1 v 4. čl. zarisuje okvir pravic in obveznosti posameznikov⁶ v zvezi z dediščino in pri tem vnese v naš pravni red pravice in odgovornosti, povezane z dediščino, kot so zapisane v 4. členu Faro konvencije:

1. Vsakdo ima pravico uporabljati dediščino kot vir informacij in znanja, uživati v njenih vrednotah in prispevati k njeni bogatitvi.
2. Vsakdo je odgovoren za spoštovanje dediščine drugih prav tako kakor svoje lastne.
3. Pravica do dediščine je lahko omejena le v javno korist in s pravicami drugih.
4. Vsakdo je dolžan ohranjati dediščino v skladu s tem zakonom in z drugimi predpisi.
5. Vsakdo mora seznaniti pristojno organizacijo o obstoju stvari, za katero se domneva, da ima vrednote dediščine.

ZVKD-1 opredeljuje v 2. čl. vsebino in glavne smeri uresničevanja javne koristi varstva.⁷ Javna korist (interes), ki se določa v skladu s kulturnim, z vzgojnim, razvojnim, s simbolnim in z identifikacijskim pomenom dediščine za državo, obsega:

- identificiranje dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje,
- ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo,
- omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom,
- predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah,
- vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje,
- celostno ohranjanje dediščine,
- spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti dediščine in njenih interpretacij ter
- sodelovanje javnosti v zadevah varstva.

ZVKD-1 nalaga državi in občinam uresničevanje javne koristi z organiziranjem in s podpiranjem varstvene dejavnosti in navedenih ravnanj kot tudi izvedbo ukrepov na njegovi podlagi. Pri uresničevanju javne koristi varstva dediščine država in občine sodelujejo z lastniki, s poslovnimi subjekti, z nevladnimi organizacijami in s civilno družbo⁸ v okviru, ki ga določajo zakoni in

6 Naslednji, 5. čl. ZVKD-1, opredeljuje pravice lastnikov dediščine. Poudarjam pomembno dejstvo, da lastninske in druge stvarne pravice na dediščini omejuje le v najmanjšem mogočem obsegu, ki je potreben za uresničevanje varstva. Varstvenim organizacijam nalaga izbiro le tistih ukrepov varstva, ki so ob doseganju enakih učinkov najmanj omejujoči za lastnike oziroma posestnike dediščine. Omeniti moram, da lahko praktične izvedbe teh določb delujejo škodljivo za dediščino.

7 Država z normativnimi sredstvi določi, kateri od množice splošnih, posamičnih interesov je javni interes. Ta predstavlja konsenz političnih strank, ki zastopajo svoje družbene skupine in praviloma tudi parcialne interese. Ob tem velja omeniti pomembno dejstvo, da lahko državljani preko civilne družbe preprečijo izvrševanje zakonov, ki naj bi bili v škodo »njihovega«, javnega interesa.

8 Raziskava *Odnos med organizacijami civilne družbe in državo* opredeljuje izraz »civilna družba« kot sopomenko izraza »nevladna organizacija«, ki je v slovenskem prostoru bolj uveljavljena. Temeljne značilnosti civil-

strategija varstva. Slednji, temeljni dokument ohranjanja kulturne dediščine, še ni bil izdelan.

Razlika med uvodoma predstavljenima določbama Faro konvencije in ZVKD-1 je predvsem v tem, da zakon ne obravnava dediščinskih skupnosti, ki so, skladno s konvencijo, poleg posameznikov enakovredne nosilke pravice do dediščine. Določa le vloge nevladnih organizacij, civilne družbe kot tudi prostovoljcev (zaupnikov) pri ohranjanju kulturne dediščine (ZVKD-1: 102., 107. in 108. čl.).

V nadaljevanju predstavljam posamezne vsebine navedenih alinej, ki obravnavajo uresničevanje javne koristi varstva z vidika vloge dediščinskih skupnosti v njih in njihovo sodelovanje z varstveno službo.

Sodelovanje javnosti v zadevah varstva

ZVKD-1 je naredil velik korak naprej z vključitvijo javnosti⁹ v kompleksno dejavnost ohranjanja kulturne dediščine. Bistvo aktualnega zakona je v prizadevanju varstvene službe, da v stalnem sodelovanju z javnostjo in drugimi institucijami vrednoti in izvaja ukrepe, nujne za ohranjanje kulturne dediščine oziroma za njeno predajo našim zanamcem. Ti ukrepi se izvajajo na podlagi strokovno usmerjenega upravljanja, ki določa ustrezno rabo in različne izvedbene posege.¹⁰

V teh prizadevanjih so javni službi varstva nepremične dediščine kot osrednji instituciji, katere skrb je ohranjanje dediščine, poleg njej najbolj sorodnih muzejev in javnih zavodov s področja varstva narave v pomoč predvsem nevladne organizacije na državni in lokalnih ravneh.

ZVKD-1 v 107. čl. omogoča, da nevladna organizacija,¹¹ ki s svojim delovanjem pomembno prispeva k varstvu, razvijanju zavesti o dediščini, širitvi znanja in spretnosti, povezanih z dediščino, ter k usposabljanju in vseživljenjskem učenju, lahko pridobi status nevladne organizacije, ki deluje na področju kulturne dediščine v javno korist.

S tem si pridobi pravico neposredno (so)delovati z organi države in javno službo v zadevah varstva, kot npr. pri identifikaciji dediščine, razglašanju dediščine za kulturni spomenik, postopkih varstva dediščine v prostoru, v postopkih priprave kulturne politike, strategije in zakonodaje varstva. Sodelovanje pri reševanju posameznih varstvenih vprašanj lahko poteka tudi z aktivnim delovanjem v prid dediščine z ZVKDS in v posvetovalnih telesih oblastnih organov na vseh ravneh.

Identificiranje dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje

Navedene strokovne naloge so izhodišče za vse nadaljnje naloge, za uspešno delovanje varstvene službe, kar pomeni, da je sode-

ne družbe so: zasebnost, neprofitnost, samostojno vodenje in upravljanje ter prostovoljnost. Tej definiciji ustrezajo društva, ustanove oziroma fundacije, zasebni zavodi, zadrage in cerkvene organizacije. Več o tem v: (Rakar in Črnak-Meglič 2010: 4–5).

9 V širšem smislu lahko mednje prištevamo lastnike, uporabnike in ljubitelje dediščine, predstavnike lokalnih skupnosti, ne nazadnje tudi investitorje in projektante.

10 Med njimi so najpogostejši redno vzdrževanje, obnova, prenova.

11 Prostovoljne iniciative nasploh, ne samo s področja ohranjanja dediščine, obravnava Zakon o društvih, deloma tudi zakonodaja s področja ustanov in zavodov.

lovanje zainteresirane javnosti ključnega pomena že pri začetnih varstvenih postopkih. Ti so še zlasti dajanje predlogov za vpis stavb in območij v register kulturne dediščine ter posredovanje podatkov in raznovrstnega gradiva o njih (npr. arhivskih dokumentov, informacij o nastanku in stavbnem razvoju, o dejavnostih in ljudeh v njih, tudi fotografij, skic, arhitekturnih izmer), kar omogoča še dodatno osvetlitev in izdatnejšo interpretacijo njihovih pomenov.

Z javno službo varstva lahko javnost (so)deluje tudi pri vrednotenju stavb in območij za razglasitev za spomenik lokalnega ali državnega pomena in ne samo pri dajanju pobud za razglasitev kulturnih spomenikov, kar omogoča ZVKD-1.¹² Javnost ima možnost podati svoje mnenje tudi v postopkih razglasitve območja dediščine za kulturni spomenik na javni obravnavi. Aktivno vlogo javnosti predvideva ZVKD-1 tudi v postopkih določitve varstvenih območij dediščine, česar še ne izvaja, potekalo pa naj bi na državni ravni.

Interpretiranje vrednot in pomenov s strani domačinov, ljubiteljev, poznavalcev je tudi dodana vrednost izdelave konservatorskih načrtov, ki se izdelujejo za posamezne kulturne spomenike in varovana dediščinska območja.

Jelka Pirkovič v prispevku Predstavljanje dediščine in njenega varstva javnosti (2011: 2) definira izraza, ki se pogosto pojavljata v zvezi s postopki ohranjanja dediščine, prezentacijo in interpretacijo. Prezentacijo opredeljuje kot konservatorske posege, ki so »običajno izvedeni skupaj s projektom obnove oziroma oživitve, ki služijo večji fizični dostopnosti širše javnosti oziroma obiskovalcev do kulturne dediščine in boljšemu sprejemanju in razumevanju dediščinskih vrednot«.

V nadaljevanju definira interpretacijo kot

dejavnost oziroma projekt, katere cilji so boljša fizična in virtualna dostopnost javnosti oziroma obiskovalcev do vrednot kulturne dediščine, boljše (čustveno) sprejemanje in (intelektualno) razumevanje teh vrednot. Za razliko od prezentacije je pri interpretaciji večji poudarek dan interpretacijskim sredstvom in uporabi posebne interpretacijske infrastrukture.

Komentar

Znova poudarjam, da je za celovito interpretiranje pomenov in vrednotenje dediščine bistvenega pomena aktivno sodelovanje javnosti z javno službo varstva s podajanjem njim lastnih¹³ stališč, opredelitev, utemeljitev in mnenj do obravnavane dediščine.

Dotaknila bi se tudi pomembnega dejstva, ki ga raziskujejo in prepoznavajo družboslovne in humanistične vede: tako družba kot dediščina ne moreta obstajati brez zavedanja posameznika in skupnosti o njih.¹⁴ Družbo in dediščino sestavljajo tudi mreže

pomenov,¹⁵ katerih interpretacije (pojasnitve, tolmačenje) pomenjskih struktur ali posameznih dediščinskih pojavov med drugimi vedami raziskuje tudi interpretativna antropologija. Vodilni avtor te vede, Clifford Geertz (1973), naj bi v raziskavah prvenstveno interpretiral stališča domačinov (znova »emski« vidik) do kulturnih pojavov (v našem primeru do dediščine), kot tudi neposredno povezal vidika domačinov (v našem primeru zlasti lastnikov) in znanstvenikov (v našem primeru strokovnjakov javne službe varstva). Vse te postopke izvajajo antropologi v želji, da ne bi z lastno interpretacijo interpretacij domačinov oblikovali (konstruirali) neresnična dognanja, kot npr. v postopkih ohranjanja dediščine – pri njenem vrednotenju.

Ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo

Javnost ima že po Ustavi, ZVKD-1 in drugih zakonih priložnost in dolžnost sodelovati pri ohranjanju dediščine. Posamezniki imajo pri tem delovanju veliko možnosti, naj naštejem vsaj nekatere, kot so opozarjanje lastnikov in ZVKDS na različne nevarnosti v zvezi z objekti kulturne dediščine ter na neustrezno fizično stanje dediščine in njenih vsebin. Lahko predlagajo nujna vzdrževalna dela ali obnovitvene posege in nudijo nujno pomoč lastnikom ter stanovalcem ob naravnih in drugih nesrečah. Kot člani skupnosti stanovalcev večstanovanjskih stavb si lahko tvorno prizadevajo za ustrezno vzdrževanje, vsebine in obnovitvene posege. Za financiranje neprofitnih dejavnosti, ki se (tudi) ukvarjajo z ohranjanjem dediščine, lahko letno namenijo del dohodnine (do 0,5 odstotka dohodka).

V postopkih sprejemanja občinskih prostorskih dokumentov¹⁶ mora občina izvesti javno razgrnitev, na kateri ima vsak možnost dati pripombe tudi v zvezi z ohranjanjem in vključevanjem kulturne dediščine. Del občinskih podrobnih prostorskih načrtov so tudi konservatorski načrti za prenovo varovanega območja. Pri njihovi pripravi imajo možnost sodelovati tudi tamkajšnji prebivalci, ki lahko oblikujejo pobude in mnenja glede konkretnih oblikovalskih ter funkcionalnih prenovitvenih rešitev.

Pomembno dejanje v prid ohranjanja dediščine je tudi javljanje pristojnim varstvenim institucijam o naključnih, predvsem arheoloških najdbah in nezakoniti trgovini z dediščino ter nacionalnim bogastvom.

Omogočanje dostopa do dediščine ali informacij o njej vsakomur, še zlasti mladim, starejšim in invalidom

Pričujoča zakonska alineja opredeljuje predvsem možne oblike seznanjanja z dediščino, kar omogoča izboljšanje informacij o njej, posledično pa tudi večji interes zanjo in, ne nazadnje, večjo možnost njene ohranitve. V splošnem veljata dve vrsti dostopa javnosti do dediščine, to sta fizični ali neposredni dostop in posredni dostop do informacij oziroma vedenja o dediščini.

Glede neposrednega dostopa do premočnin, nepremočnin in pojavov, ki imajo status dediščine, je jasno, da je javni dostop v ve-

12 ZVKD-1 v 12. čl. določa, da se mora ZVKDS do pobud in mnenj javnosti opredeliti, ni jih pa treba upoštevati. Pri tem je odločilnega pomena teža argumentov obeh strani.

13 Kot predhodno predstavljeno notranjih – »emskih«.

14 Za primerjavo predstavljam potek oblikovanja družbe, ki ga tvorijo procesi objektivizacije, institucionalizacije in legitimizacije. Vzporednico lahko povlečemo pri procesih vzpostavljanja oziroma oblikovanja dediščine, pri postopkih evidentiranja, vpisa v register in razglasitve za kulturni spomenik. Več o tem v: (Berger in Luckmann 1988).

15 Strokovnjaki v javni službi varstva ugotavljamo mreže pomenov v objektih in na območjih kulturne dediščine in si jih tudi prizadevamo interpretirati.

16 Na podlagi veljavnega Zakona o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt 2007) sta to občinski prostorski načrt in občinski podrobni prostorski načrt.

čini primerov v navzkrižju s pravico do zasebnosti in lastnine na eni strani in z zahtevami fizičnega varovanja dediščine na drugi. Ne glede na to, za kakšno vrst dediščine gre, je lahko njena pretirana dostopnost¹⁷ škodljiva ali celo pogubna. Fizični dostop javnosti se zaradi specifične vsakokratnih okoliščin določa le v konkretnih varstvenih aktih, v aktih o razglasitvi spomenikov in v načrtih upravljanja.

Javnost ima tudi zakonsko določeno pravico do dostopa do informacij o dediščini in uradnih dokumentov v zvezi z njenim varstvom. Slednja, opredeljena tudi kot pravica dostopa do informacij javnega značaja, je urejena s posebnim zakonom.¹⁸ Pri dostopu do informacij o dediščini pa gre za splošni dostop do podatkov o dediščini v najrazličnejših oblikah, z namenom razvijanja zavesti javnosti o njenem pomenu. Varstveniki dediščine si prizadevamo, da bi informacije o dediščinskih vsebinah kot tudi dediščino samo vključili v svoje delovanje tudi resorji izobraževanja, znanosti, kreativne industrije, turizma in podobno. ZVKD-1 namenja tem vsebinam posebno poglavje (65.–72. čl.), ki to področje povezuje z registriranjem in dokumentiranjem dediščine oziroma določa okvir za dostop, skupno uporabo podatkov o njej in enotni spletni prikaz javnega digitalnega dediščinskega gradiva.

Predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah

Snovalci ZVKD-1 so se zavedali, da dediščine ni mogoče varovati le s prepovedmi in z zapovedmi, temveč predvsem z razvijanjem odnosa ljudi do nje. Zato je tudi ena od osrednjih nalog varstvene službe popularizacija raznovrstne dejavnosti ohranjanja dediščine in same dediščine. Predstavljanje dediščine izvaja z različnimi sredstvi: s publikacijami za strokovno in laično javnost, prezentacijami dediščine *in situ* ('na mestu samem') ali z virtualnimi predstavami, razstavami, s spletno stranjo (internetni vir 9), z različnimi dogodki ob vsakoletnih Dnevh evropske kulturne dediščine (internetni vir 10) itd. Zlasti slednje aktivnosti organizira ZVKDS z varstvenimi, drugimi kulturnimi in izobraževalnimi ustanovami ter s številnimi nevladnimi organizacijami s področja dediščine ali blizu nje.

Prizadevamo si, da bi nam zainteresirana javnost posredovala pobude o zanje privlačnih novih vsebinah in oblikah predstavitve dediščine, kar bi omogočilo skupno oblikovanje te, še ne dovolj izkoriščene, a zelo pomembne naloge v mozaiku ohranjanja dediščine.

Različne oblike predstavitve dediščine omogočajo, da ljudje poleg seznanitve, kaj dediščina sploh je, prepoznajo in razumejo vrednote, ki jih dediščina vsebuje, in jih tudi sprejmejo za svoje, saj prav zavedanje o dediščinskih vrednotah omogoča njihovo ustrezno ohranjanje. Kot že omenjeno, je cilj sodobnega ohranjanja dediščine naslednji: ozaveščena javnost (naj) poleg lastnikov in drugih odgovornih institucij (so)deluje kot tretji igralec, s prizadevanji, kot so dajanje predlogov za varovanje in popularizacijo, do komentiranja izvedbenih posegov. Po drugi strani

pa lahko, kot je bilo do sedaj v navadi, deluje samo pasivno, z opazovanjem, občudovanjem dogajanj na dediščini in z njo.

Vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje

»Dediščinski« predmetov, razen v nekaj strokovnih tri- ali štiriletnih srednješolskih programih, ni ne v predšolskih, ne v osnovnošolskih učnih načrtih. Obstaja le dodiplomski študij konservatorstva-restavracije, medtem ko ga za področje konservatorstva še ni. Redke dediščinske predmete poslušajo udeleženci dodiplomskih, predvsem humanističnih usmeritev in slušateljki interdisciplinarnega doktorskega študijskega programa Heritologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Zaradi odsotnosti obstoječih izobraževalnih vsebin, ki bi obravnavale dediščino ustrezno njeni vlogi v družbi, lahko javnost v okviru svoje aktivne vloge pri (so)oblikovanju politik ohranjanja dediščine kot tudi politik rednega in vseživljenjskega izobraževanja ter usposabljanja posredno vpliva na ustrezen vnos dediščinskih vsebin na vse ravni in v vse oblike pedagoškega procesa.

Celostno ohranjanje dediščine

Koncept celostnega ohranjanja se kot vzajemni proces uresničuje v razvojnem načrtovanju in ukrepih države, pokrajin in občin tako, da dediščino ob spoštovanju njene posebne narave in družbenega pomena vključujemo v trajnostni razvoj. Za varstvo dediščine so s stališča celostnega ohranjanja pomembni razvojni dokumenti predvsem na področjih kmetijstva in gozdarstva, razvoja podeželja, urejanja prostora, varstva okolja in ohranjanja narave, varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, graditve, stanovanjskega in komunalnega gospodarstva, turizma, raziskovanja, informacijske družbe, vzgoje, izobraževanja, usposabljanja in vseživljenjskega učenja. V aktivnosti vseh teh resorjev bi moralo biti ustrezneje umeščeno tudi ohranjanje dediščine.

Celostno ohranjanje dediščine je usmerjeno v spodbujanje programov za njeno obnovo in vzdrževanje, rabo izročene znanj in gradiv. Zavzema se za primerno rabo, dostopnost javnosti in sodelovanje vseh pristojnih služb ter lastnikov dediščine na vseh ravneh odločanja. Je smiselna porazdelitev nalog ohranjanja dediščine na različne državne organe in lokalne skupnosti ter sodelovanje med njimi. Državljeni, lastniki dediščine in drugi zainteresirani, še zlasti nevladne organizacije, so pomemben in enakopraven soudeležene pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh odločanja.

Predstavljeni koncept celostnega ohranjanja še ni v celoti razvil vseh svojih priložnosti in možnih aktivnosti.

Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti dediščine in njenih interpretacij

Ne zavedamo se dovolj, da je prav kulturna dediščina v vsej svoji raznolikosti poleg biotske raznovrstnosti odločilnega pomena za človekov obstoj.

Kultura¹⁹ in kulturna dediščina se nahajata v središču sodobnih razprav o prepoznavnosti, družbenem povezovanju in razvoju

17 Fizična dostopnost se navadno izraža v velikem številu obiskovalcev.

18 Zakon o dostopu do informacij javnega značaja (2006) zagotavlja vsakomur, ne glede na pravni interes, dostop do vseh uradnih dokumentov. Izjema so le tisti deli dokumentov, ki vsebujejo osebne podatke, in pa dokumenti, povezani z nedokončanimi postopki.

19 Kulturo v najširšem pomenu dokumenti Unesca opredeljujejo kot niz značilnih duhovnih, gmotnih, intelektualnih in čustvenih pojavov družbe ali družbene skupine. Kultura obsega večšine, književnost, način življenja, sobivanje, vrednostne sisteme, šege in navade ter verovanja.

na znanju temelječega gospodarstva. Tudi na podlagi neljubih dogodkov na Balkanu in drugod po svetu so v zadnjih desetletjih na Slovenskem in še zlasti na mednarodni ravni najboljši poroki za mednarodni mir in varnost postali spoštovanje raznovrstnosti kultur, strpnost, dialog in sodelovanje, skupno razumevanje ter zaupanje. Med drugim smo spoznali, da je proces globalizacije, okrepljene s hitrim razvojem novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij – čeprav je hkrati izziv za kulturno raznolikost – ustvaril pogoje za ponovni dvogovor med kulturami in civilizacijami.

Zainteresirana javnost nima samo pravice, ampak tudi dolžnost, da v trajnem sodelovanju z lastniki oziroma uporabniki in ZVKDS prepozna(va) in posreduje vrednote ter njej lastno razumevanje pomenov dediščine. Njena osrednja naloga naj bi bilo prizadevanje za ohranitev dediščine in za njen čim ustrežnejši prenos naslednjim rodovom. Ohranjanje dediščine naj bi potekalo ob stalni prisotnosti stroke in se uresničevalo s pomočjo različnih (zaželeno tudi inovativnih) formalnih in neformalnih postopkov. Zlasti s slednjimi bi lahko zainteresirana javnost izvedla celovitejšo obravnavo ne samo nepremične, premične, žive (nesnovne) kulturne, ampak tudi naravne dediščine.

Zainteresirana javnost, organizirana v dediščinskih skupnostih v Sloveniji, in sodelovanje z javno službo varstva kulturne dediščine

Na podlagi uvodnega dela prispevka si upam trditi, da bi javnost, zainteresirana za različne dediščinske vsebine, organizirana v dediščinskih skupnostih, lahko veliko pripomogla k skupnemu cilju – ohranjanju dediščine. To stališče zagovarjam z dejstvom, da njihovo organiziranost in delovanje razumem dosti širše kot obstoječe nevladne organizacije (civilne iniciative, društva).

V nadaljevanju se bom ob omembi nekaj slovenskih primerov usmerila predvsem na konkretno delovanje Slovenske mreže za interpretacijo dediščine (SMID). Zanj predlagani vzorčni model delovanja, še zlasti sodelovanja z ZVKDS, bi lahko aplicirali tudi na druge dediščinske skupnosti.

Na Slovenskem so se, da bi preprečile načrtovane posege, uničenje določenega dediščinskega objekta ali zanje neustrezno pozidavo dediščinskega območja, oblikovale številne lokalne civilne iniciative, kot so npr. v Ljubljani Fondovi bloki in Tržnice ne damo. Podobne cilje si je zastavila tudi Civilna iniciativa Kras, ki je dobila širše, že nadnacionalne razsežnosti. Nacionalno združenje Prijatelji Triglava nasprotuje predstavitvi Aljaževega stolpa s Triglava v Planinski muzej: njihova prizadevanja lahko primerjamo s sorodno iniciativo izpred nekaj let v Ljubljani, ko je določeni del (tudi strokovne) javnosti nasprotoval predstavitvi Robbovega vodnjaka v Narodno galerijo.

Njihov skupni imenovalec je, da se organizirajo prepozno, ko je načrtovani poseg že tik pred izvedbo. Ker ne poznajo vseh ustreznih mehanizmov prostorskega načrtovanja in ohranjanja dediščine, ki v večini primerov potekata usklajeno, se tudi ne zavedajo, da bi le z ustreznim, pravočasnim ukrepanjem lahko preprečili zanje neustrezne posege. To pomeni, da bi te organizirane skupine morale stalno (so)delovati z odločujočimi institucijami, še zlasti pri začetnih postopkih evidentiranja dediščine in njihove ustrežne obravnave v občinskih prostorskih aktih, kot tudi

pri razglašanju kulturnih spomenikov.²⁰ Tu se znova znajdemo v začaranem krogu njihovega neustreznega oziroma prepozna delovanja in posledično njihove neučinkovitosti, ne nazadnje tudi nepoznavanja postopkov ohranjanja dediščine.

Za primerjavo navajam nekdanje uspele primere prostovoljnih organizacij, ki so se z ustreznim strokovnim delovanjem in razvojem razvile v pomembne muzejske institucije: Verski muzej Stična, Kobariški muzej, Muzej na prostem Rogatec. Vzorčne primere uspešnega oblikovanja dediščinskih skupnosti predvsem na Krasu spodbuja Jasna Fakin Bajec z dejavnim vključevanjem lokalnega prebivalstva v trajnostni razvoj, s prepletanjem in prelivanjem tradicionalnih pojavov v inovativne rešitve.

SMID pri nas orje ledino na področju dediščinskih skupnosti: združuje številna raznovrstna društva, lokalne akcijske skupine, zasebne zavode in organizacije, katerih skupni imenovalec je premična, nepremična, živa kulturna pa tudi naravna dediščina. Prizadeva si vzpostaviti ustrezno mrežo njihovega delovanja, povezovanja, informiranja, izobraževanja, popularizacije, mednarodnega sodelovanja ipd.

Če se navežem na sodelovanje dediščinskih skupnosti z ZVKDS, moram poudariti za nepoznavalce dokaj neznano pojasnilo, da ta izvaja le strokovne naloge, daje pobude, nadzira izvedbene posege. ZVKDS ne odloča o dediščini (vpisu v register, razglašanju spomenikov, izdelavi prostorskih aktov), kot tudi ne financira in ne izvaja obnovitvenih posegov; te postopke izvajajo organi oblasti in druge operativne institucije.

Prav zaradi uvodoma omenjenih kritičnih refleksij stroke do omenjene mreže sem pripravila model vsebine njihovega delovanja, ki ga lahko posplošimo na vse zainteresirane javnosti, organizirane v dediščinskih skupnostih:

- od spodaj navzgor (iz potreb in pobud domačinov),
- trajno sodelovati z ZVKDS (od evidentiranja, razglašanja, obnavljanja, iskanja ustrezne rabe, popularizacije, oblikovanja turističnih in izobraževalnih programov/produktov/dogodkov, pripombe na strategije različnih resorjev, ...),
- kot posrednik, povezovalc, komunikator med vsemi prizadetimi (lastniki, uporabniki, domačini, društvi, obiskovalci, občinami, razvojnimi in turističnimi institucijami, gospodarstvom, LAS-i, ZVKDS, ...).

Zaradi njihove nepristranske vloge, izhajanja iz lokalne skupnosti, ki ji pripadajo, najboljšega poznavanja »terena« in potreb ter želja domačinov bi morala SMID poleg že navedenega kot osrednja institucija delovati vsaj na naslednjih ravneh, kot npr.:

- stalni pobudnik varstvenih ukrepov²¹ in sogovornik ZVKDS,
- pobudnik in nosilec izvedbe različnih dediščinskih vsebin in oblikovanja blagovnih znamk (od posameznih enot dediščine, povezovanja v dediščinske poti, do mrež),
- posredovalec bistva dejavnosti ohranjanja in same dediščine (še zlasti zaradi dviga samozavesti prebivalstva in njihovega pomena o lastni preteklosti, izboljšanja kakovosti bivanja, posrednih učinkov turistične izrabe, ...),
- posredovalec informacij (v smislu podpore, svetovanja) lokalnemu prebivalstvu v zvezi z varstvom in drugimi admini-

²⁰ Ti postopki so bili razloženi v osrednjem, vsebinsko-zakonodajnem delu prikaza sodelovanja zainteresirane javnosti z ZVKDS.

²¹ Še posebno celovite obravnave kulturne (nepremične, premične, žive) in naravne dediščine.

strativnimi postopki, do možnosti črpanja sredstev, ...

- izobraževalec dediščinskih skupnosti in posameznikov o njihovih možnih vlogah in aktivnostih pri ohranjanju dediščine,
- pobudnik vplivanja preko politik različnih resorjev na ustreznejše strategije in zakonodajo.

Vsekakor lahko ustrezno (so)delovanje dediščinskih skupnosti in stroke omogoči višjo dodano vrednost – vzpostavitev kakovostnih regijskih razvojnih programov z dediščinskimi vsebinami kot tudi oblikovanje tovrstnega socialnega podjetništva. Prav razvoj slednjega bi lahko omogočil dvig marsikaterega od tovrstnih prizadevanj – z ljubiteljske na višjo raven.

Viri in literatura

BASSI, Shaul idr.: »40X Venezia«, an example of a heritage community applying the principles of the Faro Convention. V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 149–151.

BERGER, Peter in Thomas Luckmann: *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988.

CoE (Council of Europe): *European cultural heritage I*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002.

CoE (Council of Europe): *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009.

DELAKE-KOŽELJ, Zvezda: *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine*. Ljubljana: ZVKDS, 2009 (Vestnik; XXI).

DELAKE-KOŽELJ, Zvezda: Mreža dediščine Sveta Evrope: Heritage Network – HEREIN. *Glasnik SED* 52/1,2,3,4, 2012, 146–147.

DOLLF-BONEKÄMPER, Gabi: The social and spatial heritage: What is new in the Faro Convention? V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 69–74.

FAKIN-BAJEC, Jasna: *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011.

GEERTZ, Clifford: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.

GREFFE, Xavier: Heritage conservation as a driving force for development. V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 101–112.

JASPAERT, Piet: Communities of practice around tranquility, calm and open space in Flanders. V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 155–158.

LENIAUD, Jean-Michel: Heritage, public authorities, societies. V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 137–139.

HARRIS, Marvin: *Cultural materialism: The Struggle for a Science of Culture*. Altamira Press: Walnut Creek, 2001.

RAKAR, Tatjana in Andreja Črnak-Meglič: *Odnos med organizacijami civilne družbe in državo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, 2010.

PIRKOVIC, Jelka: Unpacking the convention into challenging actions for member states V: CoE, *Heritage and beyond*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 25.

PIRKOVIC, Jelka: *Predstavljanje dediščine in njenega varstva javnosti* Ljubljana: ZVKDS, 2011 (skripta za strokovne izpite).

Internetni viri

Internetni vir 1: Framework Convention of the Council of Europe on the value of cultural heritage for society, 18. 3. 2008; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm/>, 20. 6. 2011.

Internetni vir 2: Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters; <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf/>, 19. 6. 2011.

Internetni vir 3: Universal Declaration on Human Rights; <http://www.un.org/en/documents/udhr/>, 19. 6. 2011.

Internetni vir 4: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm/>, 19. 6. 2011.

Internetni vir 5: Explanatory Report: Framework Convention of the Council of Europe on the value of cultural heritage for Society, 18. 3. 2008; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/199.htm/>, 20. 6. 2011.

Internetni vir 6: THÉRON, Daniel: Heritage and beyond: Prospects opened up by the Faro convention;

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/perspectivesFaro-en.pdf/>, 20. 9. 2011.

Internetni vir 7: STURTEWAGEN, Dirk in Joris Capenberghs: Communities of practice around tranquility, calm and open space in Flanders; <http://www.heritageorganisations.eu/?p=551>, 22. 10. 2013.

Internetni vir 8: Portaal van der stilte; <http://www.portaalvandestilte.be/>, 22. 10. 2013.

Internetni vir 9: ZVKDS; <http://www.zvkds.si/>, 20. 6. 2011.

Internetni vir 10: ZVKDS: Dnevi evropske kulturne dediščine; <http://www.zvkds.si/sl/zvkds/dekd/>, 20. 6. 2011.

Zakoni

USTAVA: Ustava Republike Slovenije. Ur. l. RS, št. 33/91 in naprej, 28. 12. 1991.

ZPNačrt: Zakon o prostorskem načrtovanju. Ur. l. RS, št. 33/07 in naprej, 13. 4. 2007.

ZDIJZ: Zakon o dostopu do informacij javnega značaja (uradno prečiščeno besedilo). Ur. l. RS, št. 51/06, 18. 5. 2006.

ZVKD-1: Zakon o varstvu kulturne dediščine. Ur. l. RS, št. 16/08, 123/08, 8/11, 30/11 Odl. US: U-I-297/08-19, 90/12, 15. 2. 2008.

Heritage Communities and the Protection and Conservation of Cultural Heritage

The Faro Convention has placed people and human values in the center of the expanded and interdisciplinary concept of cultural heritage, and has also included all individuals in the identification and management of this heritage. Compared to previous Conventions, it introduced a very broad definition of cultural heritage, as it includes its tangible and intangible aspects as well as cultural dimensions of the environment. It lays particular stress in the (co-) creation of cultural heritage policies upon the role of non-governmental organizations, the civil society, and voluntary organizations. It also introduces a very broad concept of the so-called heritage community, defining it as a community of people who value specific aspects of cultural heritage and wish to preserve them, through public service, and transmit them to future generations. Contemporary conservation theoreticians ascribe an important role to heritage communities, and allow for their inclusion in all conservation procedures, including those that so far have been entrusted chiefly to the experts.

Diversified heritage communities share the following common denominators: informal formation and operation; openness to (co) operation of all stakeholders (experts and amateurs alike); diversity of operating models that depend on the respective objectives; and cooperation with the competent services and institutions.

The current Slovene conservation legislation does not include heritage communities although they, according to the Faro Convention, have equal rights to heritage. It merely defines the role of non-governmental organizations and the civil society as well as the general public and volunteers (volunteer stewardship) in the central tasks of the conservation of cultural heritage: identification, documentation, evaluation, study, and interpretation of heritage; its direct preservation; popularization; and facilitation of access to it. They can also participate on all levels of education, training, and the promotion of cultural diversity and integrated heritage conservation.

